

ВЛАДИМИР СВИНТИЛА
ВЕЧНОТО ХОРО НА ЖИВОТА

chitanka.info

В града на килимарките слязох с раница, минавайки Балкана. Преди четвърт век аз често ходех в този град, ненаситен да гледам как върху станове се раждаха и растяха приказни цветя, древни декоративни мотиви, как всичко това се подрежда в стройна орнаментална композиция.

Килимът е едно чудо и винаги е бил. Хората не знаят това. На тях им е приятно да стъпват върху тая вечно цъфтяща леха, която не познава есени и зими — и толкова! Те не подозират, че всеки килим има някакъв свой смисъл, че той е тъкан не току-тъй.

— Защо слагаш сиво до червено и черно?

— Слагам го и ми става хубаво. Затова го слагам.

Килимарките ми отвръщаха туй, което ми отвръщаха и художниците: „Харесва ми тази хармония“. „А на тебе не ти ли харесва?“

Килимарките помнят всички килими, които са тъкали, както художниците помнят всичките си картини.

И килимарките почват с подражание на другите, както и художниците. Те стават самостоятелни по-късно от живописците. И на новости в тъкачеството има право само опитната килимарка. Но тези новости не са като в изкуството на живописца. Новото, което е възможно в килима, това е ново нареждане на орнаментите. Изменението на техния ред, внасянето на един нов декоративен мотив безкрайно оживява и обновява изкуството на килима. Това е причина два килима никога да не си приличат, макар в основата си всички да са в една цветност (говорим за килимите на една „школа“) и фактически да се състоят от едни и същи декоративни елементи. Същото — и все пак друго, същото — и следователно друго. Ето логиката на килимарката!

С раница на гръб минах през горната махала. И лошо предзнаменование, пред мен се зададе погребална процесия.

От години бях забравил селските погребения.

Свещеникът със златния епитрахил — начело на шествието. След него момчетата от селото с високите, прекрасно шити хоругви, закачени на дълги тънки върлини, сребърните рапиди в ръцете на по-малките деца и едрият селянин с големия дървен кръст в ръцете.

После следваше ковчегът, натоварен на кола, теглена от два черни бивола, на чиито рога има вързани черни кърпи, а след него

вървяха оплаквачките и после близките, познатите, роднините.

Никога не съм се усмихвал снизходително на ритуалния плач на оплаквачките, който у нас няма име, който на руски се нарича „причитание“. Тези плачове и окайвания са много древни, имат произхода си в ритуали и религии, възникнали през фантастична древност в нашите земи, по време, когато хората са познавали само оръдията, направени от полиран камък.

Свалих шапка не само защото дължим почит на покойника, свалих шапка пред древната драматична живееща душа на народа ни, опиянен от този спонтанно възникнал литургичен театър, който предшества християнството и който ще остане след него.

Шествието мина, облечено в цвета на скръбта. Нямах я само маската на скърбящия, която вероятно някога е следвала дървения ковчег. Но в скръбните пози, в тържествената жестикулация на ръцете, в строго стилизираното изражение на лицата човек може да види непреходната древност, която се повтаря, която повтаря сама себе си хилядолетия.

Удиви ме присъствието на многобройни малки деца. Бяха към двадесет. Момиченцата с черни чембери, момченцата с черни панделки, закачени на лявата гръд.

И когато влязох в стаята на кака Стана, седнала пред огромния тъкачен стан, заемащ почти цялата стена, от вратата още ѝ рекох:

— Всичко ви харесвам, само не ви харесвам, дето водите и малките деца по гробища.

— Ами — живо се обърна тя. — И си дошъл още акъл да даваш. Така е било векове наред, така ще бъде. Така е наредено. Децата, че и най-малките трябва да знаят, че има смърт, че животът не е безкраен.

— Всичко ви харесвам — казах, — само не ви харесвам предразсъдъците. Тия малки, с нищо невинни деца, винаги ще посят в себе си този ужас: плача на гробищата, грохота на буците, които падат върху ковчега, кафявия цвят на пресния гроб.

— Смъртта има ли я? — каза кака Стана. — Има я! Тогава децата защо да не знаят?

Тя стана и се разшета да ми свари кафе.

— Вие, учените, мислите едно, ние, народът, мислим друго. Като воценица е човекът, стига едно подухване на вятъра и — тя щракна с пръсти — няма го!

Виж какво ще ти кажа. За килимарките дори това е необходимо. Като знаят колко кратък е животът — едва родят децата си и ги отгледат и вече са старици, — пръстите им пъргаво и с жива радост ще редят преждите на основата и всеки миг от живота, който им е даден, те ще работят за слава на хубостта.

Беше ранна пролет, беше още влажно и стаята се отопляше с голям меден мангал, пълнен с жива жарава. Кака Стана седна на столчето до мангала, зарови в жарта кафеничето. Беше висока, стройна жена на петдесет години и като гледах червените отражения на въглените върху ръцете ѝ, спомних си как в Одисеята Наузикаа описва собствената си майка: „Висока, строга, облечена в черно, предяща пурпурна вълна пред огнището, облегната на една висока колона, че е цяло чудо да я гледаш“.

Когато тя бе много добра или много мъдра, а тя бе ту едното, ту другото, аз ѝ виках „Мамо Стано“, и тогава тя ми викаше „сине“ и „чедото ми“. Мама Стана искаше да ме жени за килимарка. В краен случай би ме дала и на някоя даскалица или някоя докторица, но друго нещо са килимарките!

Младата килимарка пее, докато тъче в голямата прохладна стая. И тогава мъжът ѝ, ако я обича, може да я милва по русата умна глава, защото килимарките са всичките умници, а къщите им са като райските градини, потънали целите в ония ми ти килими, дето са радост за окото.

Децата на килимарките тичат цял ден върху пъстри килими и раснат хубави, умни и добри.

Децата на килимарката са като червени ябълки в градината, свели клоните надолу, а ябълковото дърво е самата тя, килимарката.

Дали е хубава една жена, се вижда по това, какви деца ражда.

— Стига си скитал по селата, стига си ахкал пред тепавици и воденици. Ела да те оженим, че да си разбереш от живота.

И тя наля два филджана от гъстото тежко, каймаклия кафе, в което имаше, разбира се, повече леблебия.

— Животът и смъртта вървят ръка за ръка. Животът е брат на смъртта, смъртта е сестрица на живота. Единият бял, другата черна. Някога животът и смъртта били и двамата безсмъртни! Чувал ли си? И играели едно вечно хоро в градината на живота. Но дяволът ги проклел

и разделил — и те вече не могат никога да се срещнат. Скърби единият по другия. Така е наредено.

— Много тъжни мисли каза, пък килимите, дето ги правиш, са все радостни.

Кака Стана поклати глава:

— В килимите има и скръб. Ще ти покажа аз един килим, дето го е тъкала баба ми. Него не го продавам. От Париж искаха да го купят, но не ни е за продан.

Кака Стана просна на пода един огромен пъстър килим и зараказва.

— В града била чумата от 1838 г. Годината я има, изтъкана е ей в оня край. И моята прабаба Стана си имала две дечица. Момиченце и момченце. И били руси и синеоки двете, каквито са хората тука.

Прабаба ми Стана много се молила на Богородицата, ако ще взема някого, нея или мъжът ѝ да вземе — пък той бил овчар, — а децата да остави. А какво станало? Мъжът ѝ умрял от първите, а децата се тръшнаха също.

То не е за разправяне. Че тогава, който се разболеел от чума, идвали, натоварвали го на една кола и го изкарвали в едни кошари край града. Уж им носели храна и вода на болните. Но им ги подавали през една дупка. Който има сили, ще стане да отиде до дупката, а който няма, така си умира.

Ето как прабаба ми Стана останала самичка в къщата като кукувица.

Облякла се тя по вдовишки, сложила черен чембер, ха да тръгне по гробища. Но какви гробища? Мъжът ѝ и децата ѝ гроб нямат. И ходила тя на гроба на майка си и на тейко си и там вила и оплаквала.

Но понеже животът трябва да продължи, отново се задомила, пак за овчар — за килимите трябва овча вълна. И родила отново деца и вече добре ѝ вървял животът и нямало повече чума.

Но мило ѝ било за първите ѝ две деца, за момчето и момичето, русите. И все се чудила какво да направи, да има спомен за тях, за това, че ги е имало на света и че черната ги е взела.

И вече старица, че почти ѝ треперели ръцете, взела тя да тъче. Най-напред сложила жълто, че децата обичали слънцето, пък били руси и двете. И после сложила зелено, дето играели на поляната, и след това рамкосала в черно — щото е минала смъртта.

А в средата на килима, тия два триъгълника един до друг, дето сочат на различни страни, това са тя и първият ѝ мъж. По края на килима изтъкала това хорце от две човечета: момче и момиче. То минава по четирите краища на килима. И както казала прабаба ми Стана, това било вечното хорце на живота.

Така останал споменът за децата ѝ. Ето ги, век и половина как не секват игрите им из зеленото на полетата под жълтото на слънцето.

Така че и в килимите има тъга.

Кафето беше майсторско, тежко, не много шербетлия, а така, колкото да бъде победена горчивината, която съвсем не трябва да се забравя, защото я има и в живота на хората.

Аз отпих от кафето, извадих цигара и така Стана ми поднесе жаравка с дилафа.

— Запуши, запуши, да ти стане хубаво на душата. Мъжете много обичат тутуна, че тутунът^[1] е мъжки табиег. То и някои жени пушат. Баба ми пушеше също като мъж. И дълъг чибук си имаше. Баба ми често разтваряше килима на майка си и гледаше тия дечица, дето играят това вечно хорце гледаше ги и плачеше, че те ѝ бяха братче и сестриче, пък тя не ги беше виждала. Мъчно ѝ беше за децата, които чумата отнесла.

— Наистина ли не им се помнят имената?

— Има ги, чедо, има ги записани на единия край на килима — Василчо и Марийка. Но аз съм неграмотна и не мога да чета. („Не мога да чатим“ — каза тя на своя диалект.) И попът ги знае. Прабаба ми е оставила една жълтица в църквата вечно да се споменават имената им на една литургия по Малка Богородица. Хора са живели, грехота е бъдат забравени.

— Мислиш ли, како Стано, че в килима е разказано още нещо за тях?

— Всичко е разказано, сине, всичко е разказано. И за това, как са срещали зората с милите си очи, и за това, как е падала росата по косиците им, как е валял дъждът над мирното стадо, дето го пасло момчето, как били бели като лебеди гъските, дето ги пасло момичето. То наистина всичко това не е записано, но когато прабаба ми тъкала шарките, тя нареждала коя шарка какво значи. Когато показвала килима, тя пак разправяла шарките що значат. Дъщеря ѝ, като гледала,

запомнила, та като показвала на дъщеря си, карала я да запомни, че като гледах аз, майка ме караше и мене да повтарям.

„Ето, иде вечер Василчо с овцете и като отвори портата, сякаш слънцето влезе. А Марийка, клетата, изтича с тези дълги ръчици и току прегърне братчето си през вратлето. И двете деца ще се случи да излязат с другите да играят, пък момчетата прескачат един трап, като пъхат в него една висока тояга, пък момиченцата стоят отстрана, че пляскат от радост с ръце. Такива са детските радости, така растат децата. И расте перчемът на овчарчето, и растат цветята в лехичката на момичето. И като си нямат дружки някога, братчето и сестричето се хващат за ръце, че играят хорце покрый ония ми ти шибойчета, покрай ония ми ти теменуги, покрай оня ми ти здравец в градината на живота. А ябълчицата навежда тънки клонки, отрупани с ябълчици, че ги милва по челцата, че и на нея ѝ е радостно.

А стои старата на чардака и се пълнят очите ѝ от радост и милост, че две деца такива е отгледала, да бъдат мами отмяна.

И както си ми играли, играли, черна чума отворила портите и протегнала ръка към ябълчицата, дете ми била отрупана с ябълки. А майката, какво да прави, извикала и заплакала, разплела жалейно дългата си коса, тръгнала боса да гони злата, дете ѝ взела дечицата. Но колко са силите на човека...“

Кака Стана плачеше и нареждаше, разтваряше и сгъваше килима, милваше го с ръце, както се милва косата на малко дете, забравила, че присъствувам на сцената на скръбта ѝ...

После тя пак изтри очи, пак скъта килима в ъгъла и докато трая нашата беседа, повече не го разтвори.

— Прощавай, како Стано, ще те питам...

— Питай, чедо, питай...

— Разказът на килима се разбира само ако човек знае думите, както са разказани от прабаба ти Стана.

Тя тръсна глава:

— Само ако знае думите.

— А ако не ги знае, това са шарки като у другите килими.

— Като у другите. Но тия са шарки наречени.

— Наричате ли често шарките с думи, записвате ли и други приказки в килимите?

— Ами че случва се. Като тъче килимарката, надумва „слънчице, мило златно, босилко ле, зеленичък, тревичке ле, мила, зелена“, пее и нарежда. То си е нейна приказка, на килимарката! И подир думите идват цветовете и килимът става като песен.

— Но килимарката записва ей така, каквото си мисли през деня, че ѝ е хубаво или тъжно. Но история никаква не записва. Как двама са се любили, как са се взели, как някой нещо си е направил?

Кака Стана поклати глава:

— Записват, чедо, записват. Килимарките са умници, нали ти казах. Руси хубавици, дяволици, с пъргави пръсти въртокъщници, домовити, шетовници. Много нещо знаят и много нещо виждат. И каквото видят в живота, как зеленее гората, как появява развигорът, че и други неща записват! Но никоя не казва какво е записала, че това си е нейна скрита работа. Но която тъче килими, може много да разбере: че се е пролет пукнала, че е слънцето изгряло, че е вакъл овчар минал пред портите, че са ѝ взели китка цвете на чешмата. Това може да се прочете, но не може да се разправа.

— А защо не може да се разправа, како Стано?

Кака Стана стегна чембера си и каза строго:

— Не е хубаво да се знае какво става в моминската, майчината душа. Това си го знаят килимарките.

Бях пред това, което се нарича „етнографско откритие“. Никой не знаеше и никой не предполагаше, че килимът може да съдържа един вътрешен разказ, че килимът е нещо аналогично на народната поема, че в него има това, което се нарича фабула. Искях да науча правилата, по които тази фабула се разказва в мотивите, в тяхното подреждане. Но каква Стана млъкна. Както и да я разпитвах, тя мълчеше, гледаше ме с жив укор в големите си черни очи, които времето не беше успяло да състари. Устните ѝ потрепваха. И аз разбрах, че съм се докоснал до една от вековните тайни на занаята, на традицията, тайни, които се предават на децата, додето са още невръстни, когато учат момичетата да тъкат миниатюрни черджици с гребен, когато ги учат как да редят шарките, как да изграждат прекрасните хармонии.

— Това го знаят само килимарките — отвърна решително тя. — Кой си ти, та искаш да знаеш душата им?

Трябваше да се примиря. Традицията на ревниво предаваната тайна бе нещо по-висше от интересите на науката. Народът пазеше в

булото на тайната древното си изкуство, не разтваряше завесата пред любопитните очи на любител етнограф.

Старата майсторица ми бе показала само едно кътче на душата си, останалото тя бе ревниво скрила от очите ми.

Бях изпил кафето, цигарата бях изпушил. Кака Стана ми наля мълчаливо ново кафе и ми подаде отново огънче с дилафа. Бях се примирил. И не само примирил. Бях се изпълнил с вътрешно преклонение пред тайната на изкуството.

В изобразителното изкуство ние сме свикнали да дириим документи, да разпитваме художника за неговата творба. И сме свикнали архивите грижливо да ни поднасят своите сведения, писмата да ни разказват своите тайни, живописците да си спомнят и да правят своите изповеди. Но тук пред мен решително и не без известна лукавост творческата душевност затваряше вратата под носа ми. Не с трясък, но решително! Тук обясненията се отказваха, личността на художника се скриваше в народната анонимност, представителката на древния занаят преставаше да говори. Може би съжеляваше и за това, което ми е разказала.

— Позволи да те попитам...

— Питай, сине, питай...

— А заемате ли си една от друга такива разказани истории?

— Не си заемаме, че е грехота. Всяка килимарка трябва да разкаже своята болка и своята радост. Че иначе защо да тъчем килимите? Кому е нужен килим, който повтаря нечии наречени шарки?

Схванах само едно. При килимарството се повтаряше това, което знаем от детските рисунки. Когато детето рисува, произнася с думи: „Това е мойто конче“, „Това са татко и мама“, „Това съм аз“... Тази пълна условност на детското творчество може би се бе запазила в изкуството на килима... Може би!

— А не е ли редно да се учите една от друга?

— Учим се. Учат се шарки, как се правят. Но как се нареждат и защо трябва да се наредят така, всяка си знае.

Внезапно тя се оживи:

— Тия две човечета, дето се повтарят, веднъж ги видял един бакърджия и много му харесали. И попитал той прабаба ми Стана може ли да ги изсече на някое котленце. И прабаба ми Стана рекла, че може. И тогава, виж ти, какво направил.

Тя отиде до един ъгъл и ми донесе едно особено, високо котле, форма, каквато не бях срещал. На един пръст под гърлото минаваше два пръста висок фриз, в който се повтаряше същото хорце на живота, безкрайният низ на играещите деца.

Кака Стана сложи котлето на една ниска масичка и го завъртя. Фигурите сякаш оживяха и побягнаха в надпревара.

Моята домакиня се засмя доволно, за първи път този ден.

— И бакърджиите идват да научат нещо от нас.

Бях свидетел на миграция на мотиви. Орнаментът от тъканта беше много сполучливо пренесен върху кования бакър. Рисунката бе изменена съобразно с възможностите на метала, с възможностите на цизелацията. Но нямаше съмнение, че той произхожда от тъканта. Занаятите несъмнено си влияеха един върху друг. Заетото от Кавказ изкуство на кованата мед се етнографизираше — в него нахлуваха елементи от други местни занаяти, в които живееше народната традиция.

— Да — казах, — хорото на живота е минало и в това малко бакърче.

— За да се помнят двете деца, че ги е имало, че иначе щеше да бъде голям грях. Имената на хората не бива да се забравят.

Нощувах при кака Стана, върху куп тъкани от собствените ѝ ръце килими. Като си тръгнах на сутринта, тя ме надари с кърпи, които беше тъкала на младини. Склоних я да ми продаде една тъкана престилка. Сгънах „плячката“ в раницата и на раздяла поисках да видя още веднъж килима на нейната прабаба.

* * *

Минаха двадесет и пет години от оня ден. Но в мен не може да се изличи метафората на кака Стана — вечното хоро на живота! Защото това, което е казано с езика на изкуството, остава неизлично.

[1] Запазен е правописът на думите както на хартията. — Бел.кор.ел.изд. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.